І.В. Алєксєєв, проф.
А.Г. Оленець, асист.

ПРИЙНЯТНІСТЬ ІННОВАЦІЙ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

У статті висвітлено сутність запропонованої категорії «прийнятність інновації», наведено результати досліджень стану інноваційного розвитку вітчизняних підприємств. Визначено роль державного регулювання економіки з метою активізації процесу технологічного оновлення виробництва.

The given paper highlights the essence of the propose category "acceptable of the innovation". The results of the research of the innovative state of the enterprise development are shown. The role of the state regulation of the economic development is figured out, aimed of activation process of the technology renewal of the enterprise.

Впровадження нових технологій у виробничу діяльність вітчизняних машинобудівних підприємств є нагальною потребою для побудови й реалізації інноваційної моделі розвитку країни, зростання темпів інноваційної діяльності різних галузей економіки, сприяння процесу інтеграції України в європейський економічний простір.

В економічно розвинених країнах процес створення й впровадження інновацій знаходиться у полі зору власників і менеджерів підприємств, урядовців, відповідальних за економічний розвиток держави. Інноваційний розвиток підприємств тісно пов'язаний із соціально-економічним розвитком країни, а тому його слід розглядати в ракурсі моделі інвестиційного розвитку економіки в цілому.

Досвід останніх років свідчить про низький рівень контролю за фінансовими потоками в інноваційній сфері і диспропорції в їхній структурі. Однією з головних проблем вітчизняної економіки є наявність істотного розриву між галузями, орієнтованими переважно на експорт, і галузями, що орієнтуються, в основному, на внутрішній ринок. Економічна криза лише підкреслила негативний вплив такої ситуації – вразливість вітчизняних підприємств в умовах глобалізації, залежність від попиту на їхню продукцію на світових ринках, а також відсутність доступу до необхідних нових технологій іноземного походження. Водночас, орієнтація на імпортні технології стала основною причиною занепаду наукомісткого сектора української економіки. Для вирішення цієї та низки інших проблем власникам та менеджерам підприємств, урядовцям і регіональним керівникам необхідно осмислити досвід розвинених країн у створенні дієвого механізму сприяння інноваціям. Слід запровадити на макрорівні, на регіональному та на мікро рівнях найбільш прийнятні для машинобудівних підприємств країни важелі стимулювання розроблення та комерціалізації інновацій.

Проблемам інноваційного розвитку машинобудівних підприємств, економіки України загалом приділяється значна увага вітчизняними вченими і фахівцями фінансово-кредитної сфери та менеджменту. Загальні завдання та напрямки трансформації стратегій інноваційного розвитку відображені в нормативно-правових актах. Основними чинними законодавчими актами є: Закон України «Про інноваційну діяльність», Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності», Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» та інші.

Також для створення сприятливого інвестиційного клімату в країні були свого часу прийняті: Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України», Указ Президента «Про Концепцію державної промислової політики України», що регламентували шляхи розвитку вітчизняного промислового виробництва [1-7].

Важливі рекомендації для підприємств різних галузей за результатами досліджень інноваційного розвитку економіки України були зроблені Амошею О., Гальчинським А., Гейцем В., Денисюком В., Кузьміним О., Федуловою Л., та ін.[8-14].

Проте технологічна конкурентоспроможність вітчизняних підприємств залежить від розвитку машинобудування, зокрема інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. Випереджаючі темпи розвитку металургійної, хімічної та інших галузей економіки можливо забезпечити лише на базі власних потужностей машинобудівних підприємств, при активному сприянні науково-технічних і конструкторсько-технологічних установ. Дослідження різних аспектів впливу машинобудівних підприємств на випереджаючий інноваційний розвиток галузей вітчизняної економіки вимагає подальших наукових пошуків.

Інноваційна модель розвитку економіки є цілісною системою заходів взаємодії органів державної влади та управління з суб'єктами господарювання, спрямованих на забезпечення структурної перебудови усіх галузей на інноваційних засадах. Саме така модель сьогодні повинна стати стрижневою складовою внутрішньої економічної політики України. Побудова та реалізація інноваційної моделі економіки в Україні безпосередньо пов'язана з інтеграцією в європейський економічний простір, потребує значного прискорення темпів інноваційної діяльності, посилення впливу інновацій на економічне зростання. Слід нагадати, що будь-який процес інтеграції має відбуватися на паритетних засадах, а тому українським підприємствам належить самостійно досягнути такого рівня технологічного розвитку, з яким можна претендувати на євроінтеграцію.

Зрозуміло, що від декларування інноваційного курсу розвитку економіки до можливості його реалізації має пройти значний час, пов'язаний з подоланням певних труднощів, пов'язаних з трансформацією величезної ресурсної бази, створенням умов прийнятності інновацій для економічного середовища, або, як дивляться з протилежного боку на цей процес інші дослідники, інноваційної сприятливості економіки. Остання формується роками внаслідок інтенсивного інвестиційного розвитку. «*Прийнятність інновацій*» ми пропонуємо розглядати як здатність економічного середовища сприймати пропоновані нововведення. Адже далеко не кожна інновація може «вписатися» в усталений порядок господарювання, в певну систему технологій конкретного підприємства. З позицій макроекономіки «прийнятність інновацій» означатиме можливість співіснування певного нововведення з існуючими на ринку товарами та послугами. З позицій окремого підприємства, ця категорія має відображати сумісність нововведення з технологіями, які використовуються цим підприємством. Окремим випадком слід вважати ситуацію, коли інновація прийнятна для підприємства через те, що повністю витісняє старі технології, тобто відсутня потреба у погодженні між новими й старими способами виробництва.

Запропонована категорія «прийнятності інновацій» відрізняється від категорії «інноваційна сприятливість», під якою розуміють таке. Інноваційна сприятливість економіки – це такі умови, які забезпечують швидку комерціалізацію інновацій, тобто такі

зовнішні для інновації умови, що дозволяють отримати значно більший прибуток від запровадження інноваційних проектів, ніж від базових технологій [14, с.16].

«Прийнятність інновацій» і «інноваційна сприятливість економіки» є різними сторонами одного процесу. Процес впровадження інновацій має спиратися, з одного боку, на сприятливі умови середовища, в яке інновація вводиться, а з іншого – на спроможність інновації бути адаптованою до заданих умов середовища. Названі категорії є ніби складовими механізму, в якому мають взаємодіяти одна з одною, як взаємодіють деталі двигуна. Вони взаємодоповнюються і водночас знаходяться з різних боків процесу впровадження інновації. «Прийнятність» є характеристикою самої інновації, а «сприятливість» є характеристикою економічного середовища. Невідповідність інновації зовнішньому середовищу призведе до її відкидання. При цьому слід зауважити, що саме інновація має адаптуватися до середовища, а це є складний, суперечливий процес. Проте саме середовище має або сприйняти, або відкинути інновацію. Середовище вже сформувалося і є достатньо консервативним, а тому не кожна інновація йому підходить, оскільки у той чи інший спосіб вносить зміни в усталений порядок речей, збурює взаємозв'язки, виявляє деякі невідповідності у новій ситуації, яка виникає після впровадження інновації.

Проблема інновацій в Україні полягає якраз у низькому рівні відповідності між «прийнятністю інновацій» і «сприятливістю економіки» до принципово нових технологій, процесів, продуктів. Це зумовлено, більшою мірою, об'єктивними факторами, адже в умовах структурної перебудови економіки відсутні достатні фінансові ресурси для широкомасштабного впровадження інновацій. Вітчизняні підприємства в першу чергу спрямовують наявні фінансові ресурси на оновлення вже існуючої матеріально-технічної бази, здебільшого застарілої. Це означає, що консервуються старі економічні умови, а через них не відбувається позитивних змін в економічному середовищі, «сприятливість економіки» не має позитивного руху на зустріч новим інноваціям. Що більше нововведення несе в собі новизни, то менше воно «прийнятне» для середовища, яке є законсервованим, несприятливим для інновацій.

Саме тому зростає роль державної інноваційної політики, яка розробляється і реалізується на трьох рівнях: інноваційна політика на макрорівні, регіональна інноваційна політика та політика сприяння інноваційному розвитку підприємства. Звичайно, «інноваційна сприятливість економіки» більше залежить від макроекономічної та регіональної політики. В той же час «прийнятність інновацій» більше визначається інноваційною політикою та діяльністю підприємств. Правильніше було б навіть закріпити досліджувані категорії за певним рівнем управління. «Інноваційна сприятливість економіки» має розглядатися як сфера управління макроекономічного і регіонального керівництва, а «прийнятність інновацій» - це сфера управління підприємств. Саме на підприємствах, а не деінде розробляються інновації, відбувається процес їхнього впровадження. Підприємства можуть і повинні дбати про прийнятність інновацій зовнішнім середовищем для забезпечення свого успішного та ефективного функціонування.

Характерною особливістю інноваційного розвитку економіки України є стан її інвестиційного клімату, який визначає обсяги інвестування у розвиток, як традиційних, так і інноваційних технологій. Основним джерелом фінансування інновацій в Україні є

власні кошти підприємств (табл. 1).

Фінансове забезпечення науково-технологічної сфери є ключовою передумовою інноваційних процесів в економіці. Дані табл. 1 демонструють «вражаючий» результат фінансування інвестицій та інновацій в Україні: кошти державного та місцевого бюджетів на кінець 2006 року становили близько 10% від загального обсягу фінансових ресурсів, а кошти вітчизняних підприємств та інвесторів – 61,5%.

Таблиця 1. Динаміка обсягів інвестицій в економіку України за джерелами фінансування

Роки	Загальний обсяг інвестицій в основний капітал, млн. грн.	Обсяги інноваційної продукції		Джерела фінансування інвестицій, %						
		загальна сума, у фактичних цінах, млн. грн.	% від інвестицій в основний капітал *	Кошти державного бюджету	Кошти місцевих бюджетів	Власні кошти підприємств	Кошти іноземних інвесторів	Кошти населення на індивідуальне будівництво	Кредити банків та інші позики	Інші джерела фінансування
2002	37178	12605,7	33,9	5,0	3,7	65,8	5,6	4,2	5,3	10,4
2003	51011	12882,1	25,3	7,0	4,1	61,4	5,5	3,6	8,2	10,2
2004	75714	18784,0	24,8	10,5	4,7	61,7	3,6	3,4	7,6	8,5
2005	93096	24995,4	26,9	5,5	4,2	57,4	5,3	3,3	14,8	9,8
2006	125254	30892,7	24,7	5,5	4,3	57,8	3,7	4,1	15,5	9,1

* складено і розраховано авторами за даними [15].

Ці дані дають змогу зробити висновок про недостатню державну інноваційно-інвестиційну підтримку розвитку економіки України. Також слід відзначити негативну тенденцію питомої ваги інноваційної складової інвестиційного процесу, адже найбільша її частка припадала на 2002 рік (33,9%) проти 2006 року – 24,7% [15]. Однак водночас наведені дані свідчать, по-перше, про більшу увагу до інновацій з боку підприємств, а по-друге, про виснажування їхніх фінансових ресурсів.

Позитивна динаміка зростання загального обсягу інвестицій в основний капітал та збільшення обсягів інноваційної продукції впродовж 2002-2006 років (із 12605,7 млн. грн. у 2002 році – до 30892,7 млн. грн. у 2006 році) вимагає корегування з огляду на ту обставину, що офіційна статистика показує обсяги фінансування в поточних цінах, які не відображають впливу інфляційних процесів. Тому в реальному вимірі розглянута динаміка є дещо уповільненою.

Отже, фінансових ресурсів недостатньо для того, щоб забезпечити відчутне прискорення науково-технічної активності в економіці України. Тим більше, що наукомісткість ВВП (що визначається як питома вага асигнувань на НДДКР у ВВП) залишається відносно невисокою і зменшилася з 1,30% у 2005 р. до 1,05% у 2006 р. [15].

Таким чином, інноваційна система України потребує інвестицій, в т.ч. іноземних. При цьому, як залучення іноземних інвестицій, так і забезпечення «прийнятності інновацій»

вимагають адаптованості вітчизняних умов до міжнародних норм і правил ведення ризикованого бізнесу, яким і є інноваційна діяльність. Тому окремим аспектом державної інноваційної діяльності повинно бути створення ефективної інноваційної інфраструктури, яка б була зрозумілою і для вітчизняних, і для іноземних інвесторів. Ефективніше мають взаємодіяти інноваційні підприємства та інституції з державою. Світовий досвід показує, що партнерство держави і бізнесу у сфері високотехнологічних проектів забезпечує велику віддачу від фінансування наукових досліджень та розробок, дозволяє ефективніше вирішувати питання комерціалізації їхніх результатів, підвищує конкурентоспроможність підприємств.

Проблеми інноваційного розвитку на рівні підприємств – суб'єктів інноваційного процесу – зумовлені, в основному, ризиками фінансування та запровадження інновацій. Високоприбуткові інновації завжди супроводжуються високим рівнем ризику і потребують значних обсягів інвестування.

Одним з напрямів мінімізації ризиків підприємств – суб'єктів інноваційного процесу – можна вважати виконання економічно обґрунтованих розрахунків ефективності нововведень. Завдяки їм можна заздалегідь визначити ті характеристики – «прийнятність інновацій» і «сприятливість економічного середовища» – через які інновація буде ефективною, або не буде такою. Окрім того, слід зважати на такі пропозиції науковців (наприклад, [14, с.18]), в яких розрізняють ефективність нововведень, інноваційного процесу, інноваційних комунікацій та інноваційного проекту. Ефективність та конкурентоспроможність нововведення забезпечується інноваційною складовою і полягає у його потенційній ефективності з позицій конкурентних переваг і перспективності широкого застосування. Ефективність інноваційного процесу, що охоплює сукупність етапів розроблення, створення та запровадження інновації, забезпечується не тільки результативністю кожного етапу інвестицій, а ще й надійністю та швидкістю переходу до кожного наступного етапу життєвого циклу інновації. Тут важливу роль відіграють взаємодії суб'єктів інноваційного проекту, комунікації, ефективність яких зумовлюється узгодженістю дій учасників інноваційного проекту, «прийнятністю інновацій», сприятливістю економічного середовища. Важливими факторами успіху в інноваційній діяльності мають стати консалтингове обслуговування, маркетингові дослідження, аналіз кон'юнктури ринку, успішні виробничі та фінансові дії.

За даними Державного комітету статистики [15], у 2004-2006 роках освоєно 9538 найменувань інноваційних видів продукції, при цьому їх частка у 2006 році значно зменшилася (на 23,6%) порівняно з попереднім періодом. Низьким є рівень інноваційно активних промислових підприємств – 1118 од. у 2006 році проти 1193 од. у 2005 році. На цей показник впливає, головним чином, такий фактор як низький рівень інтеграції між науково-технологічним сектором та промисловим виробництвом: малі обсяги виробництва високотехнологічної та середньо-технологічної продукції і низький рівень попиту на таку конкурентоспроможну продукцію серед вітчизняних виробників. Крім того, фактором низької інноваційної активності є брак коштів у наукомістких виробників для масштабного замовлення досліджень і розробок та використання їх результатів. Тому науково-технологічний сектор змушений шукати замовників на дослідження і розробки та їх результати за межами країни.

В Україні високі темпи спаду технологічної та інноваційної активності демонструють

підприємства обробної промисловості, у тому числі машинобудування. Частка витрат на придбання інноваційного устаткування в загальній структурі фінансування інноваційної діяльності має стійку тенденцію до зниження, хоча абсолютні обсяги витрат зростають.

У промисловості за 2008 рік спад обсягів виробництва продукції проти попереднього року склав 3,1%. Така ситуація спричинена різким скороченням обсягів виробництва продукції у IV кварталі 2008 року (на 24,9%). Найбільше падіння порівняно з аналогічним кварталом 2007 року спостерігалось на підприємствах гірничо-металургійного комплексу (на 39-45%), хімічної промисловості (на 32,5%), машинобудування (на 29,2%). Не досягнуто рівня виробництва 2007 року у добуванні неенергетичних корисних копалин, легкій, хімічній промисловості, металургійному виробництві, виробництві коксу та продуктів нафтоперероблки, виробництві та розподіленні електроенергії [17].

Слід також відзначити, що за 2007 рік приріст виробництва промисловості становив 10,2% (у 2006 році – 6,2%). Випуск продукції збільшився за всіма основними видами промислової діяльності, крім видобування паливно-енергетичних корисних копалин. Однак, у 2008 році порівняно з 2007 роком реальний ВВП становив 102,1%. За 2008 рік найбільше зростання валової доданої вартості відбулось у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, транспорті та зв'язку [16-17]. Проте головний носій інноваційного розвитку – машинобудівні підприємства – суттєво скоротили виробництво продукції, від якої залежать інновації практично в усіх галузях економіки.

Загалом, скорочення кількості підприємств, які оновлюють виробничий потенціал за рахунок інноваційних основних засобів, свідчить про тенденцію втрати стимулів до створення конкурентних переваг за рахунок використання високих технологій.

Внаслідок недофінансування науково-технологічної сфери зростає тривалість етапів розробляння і виробництва; знижена якість продукції та послуг наукомістких виробництв впливає на їхню конкурентоспроможність на ринку; знижується інтелектуальний і кадровий потенціал наукомістких виробництв; скорочується кількість висококваліфікованих спеціалістів.

Дослідження показує, що головним напрямом інноваційної діяльності в умовах фінансово-економічної кризи має стати залучення внутрішніх фінансових ресурсів, дослідження факторів «прийнятності інновацій» та «сприятливості економічного середовища», досягнення узгодження між ними для най скорішого та найефективнішого впровадження тих нововведень, які дадуть найкращий економічний результат в діяльності підприємств. Провідна роль в інноваційному розвитку усіх галузей економіки належить машинобудівним підприємствам, які безпосередньо визначають інноваційне переозброєння, оновлення виробничого апарату.

Література:

1. Закон України „Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р. №4 – IV// zakon.rada.gov.ua.
2. Закон України „Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності" // zakon.rada.gov.ua.
3. Закон України „Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків" від 7 березня 2002 року N 3118-III зі змінами і доповненнями // zakon.rada.gov.ua.
4. Закон України "Про режим іноземного інвестування" від 19.03.1996р. №93/96-ВР// zakon.rada.gov.ua.
5. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України з метою стимулювання інвестиційної діяльності" від 15.07.1999 N 977-XIV// zakon.rada.gov.ua.

6. Указ Президента "Про додаткові заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України" від 22 лютого 2001 року// zakon.rada.gov.ua.
7. Указ Президента "Про Концепцію державної промислової політики України" від 12 лютого 2003 року// zakon.rada.gov.ua.
8. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. – 2005. - №6. – С.28-32.
9. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В., Інноваційна стратегія українських реформ // Економіка України. – 2001. - №12. – С.26-41.
10. Денисюк В. Відкриті інновації: новітні реалії у комерціалізації результатів досліджень, розробок та технологій // Економіст. – 2008 . - №12. – С. 34-37.
11. Денисюк В. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт: проблеми і перспективи// Вісник Національної Академії наук України. – 2006. - 5. – С.39-53.
12. Інвестиційна та інноваційна діяльність / Кузьмін О.Є. та інші. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003.
13. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України: Підручник / За ред. д-ра. ек. наук Л.І. Федулової. – К.: вид-во УкрІНТЕІ, 2007 . – С.56-61.
14. Філіна Г., Кравченко М. Проблеми інноваційного розвитку економіки України// Економіка та держава. – 2007. - №5. – С.16-19.
15. Статистичний щорічник України «Регіони України 2007». К.: 2008.
16. Економіка України за 2007 рік // Урядовий кур'єр від 25 січня 2008 року. - №15. – С.7-9.
17. Економіка України за 2008 рік // Урядовий кур'єр від 27 січня 2009 року. – С.12-15.